Στέφανος Μπεκατώρος
Ποιητής, βιβλιοθηκονόμος

Ιωάννης Πρίγκος, εραστής των βιβλίων

Δοκίμιο για τον διαφωτισμό του παρόντος*

Α ΜΕΡΟΣ, ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Πολύ καημός είναι η σκλαβιά και αυτή με παρακίνησε να γράψω ετούτα, από καημό. Διότι ούλοι να έχουν τα βασίλειά τους και οι Ρωμαίοι να είναι σκλάβοι του Τούρκου;... Μεγάλο κακό έπαθαν οι Ρωμαίοι ορθόδοξοι χριστιανοί!... Ασήκωσε, Θεέ μου, έναν άλλον Αλέξανδρον, ως πότε εκείνος τους Πέρσας έδιωξε από την Ελλάδα, έτζι και αυτόν τον τύραννο να τον διώξει, να λάμψει πάλε η χριστιανοσύνη στους τόπους της Ελλάδος καθώς και πρώτα...

Όποιοι πεινούν ή διψούν, τρώγοντας χορταίνουν και πεινώντας ή διψώντας ομοίως τη δίψα τους θεραπεύουν. Εγώ την πείναν μου και δίψαν μου, ήγουν την ανάγνωσιν των βιβλίων, ποτέ δεν χορταίνω, αλλά μάλιστα όσον τρώγω τόσον περισσότερον πεινώ.[...]. Μαθημάτων φροντίζετε και μη χρημάτων· τα γαρ μαθήματα φέρουσιν τα χρήματα. Δι᾽ εμέ τα χρήματα μου φέρνουν τα μαθήματα, ότι καλά εξοδιάζω διά να έχω τα βιβλία, ήγουν να τα αγοράσω, όπου είναι ακριβά κι ελληνικά με το να είναι όχι πολλά να βρίσκονται. Πείθομαι σοφού λόγους, τιμώ τους αξίους, ερευνώ τα γραφόμενα των προγόνων μου, παθαίνω ίνα μαθαίνω˙ τα παθήματα, μαθήματα.

Τα λόγια αυτά γράφτηκαν στην αρχή της δεύτερης πεντηκονταετίας του 18ου αιώνα στο Άμστερνταμ, στην Ολλανδία, από ένα Έλληνα έμπορο γεννημένο στη Ζαγορά του Πηλίου. Είναι η «απελέκητη γραφή» ενός αγράμματου, που γεννήθηκε στα μαύρα χρόνια της Τουρκοκρατίας πολύ φτωχός κι έπρεπε να δουλέψει από μικρό παιδί για να βγάλει το ψωμί του, αφού μάλιστα καθώς φαίνεται ορφάνεψε αρκετά νωρίς. Κι όταν πια μπορούσε να μάθει γράμματα, ήταν πια αργά για να πάει σε σχολείο ή κοντά σε δάσκαλο γιατί έπρεπε να κοιτάξει τη δουλειά που επρόκειτο να τον κάμει αργότερα πολύ πλούσιο. Έγινε, λοιπόν, ένας αυτοδίδακτος, αγοράζοντας, με τα κέρδη που του άφηνε η εμπορική δραστηρι-

* Πρόκειται για μελέτη που ο φίλος και συνεργάτης των *Εναλλακτικών Εκδόσεων* και του *Άρδην,* Στέφανος Μπεκατώρος είχε παραδώσει για δημοσίευση, χωρίς αυτό να καταστεί δυνατό εξ αιτίας του μεγέθους της. Τώρα δημοσιεύεται σε επιμέλεια δική μου, μια και ο συγγραφέας του δυστυχώς δεν βρίσκεται πλέον ανάμεσά μας. Ο συγγραφέας υπήρξε πάντα, και πριν απ᾽όλα, βιβλιοθηκάριος και η μελέτη του για τον Ιωάννη Πρίγκο αφορά έναν άνθρωπο που αγαπούσε τα βιβλία και συγκρότησε μία από τις πρώτες βιβλιοθήκες του νεώτερου ελληνικού κόσμου. (Γιώργος Καραμπελιάς).

ότητα, ξενόγλωσσα βιβλία, κυρίως στην ολλανδική γλώσσα που εγνώριζε καλά, μα και στα ελληνικά, λιγότερα βέβαια, μια και ο αριθμός των ελληνικών βιβλίων ήταν κατά πολύ μικρότερος την εποχή εκείνη. Ο Ιωάννης Πρίγκος, που έγραψε τα λόγια αυτά, υπήρξε ένας από εκείνους τους ανθρώπους τους ταπεινούς που αγάπησαν πολύ στη διάρκεια της ζωής τους και η αγάπη τους, όπως κάθε αληθινή αγάπη βέβαια, ξεπερνώντας τον εαυτό τους, προχώρησε στα σκοτεινά κι έπεσε σαν σπόρος στο έδαφος της πατρικής τους γης.

Ο Thornton Wilder έχει γράψει στο τέλος μιας μυθιστορίας του:

> Η αγάπη αρκεί· όλοι οι αναπαλμοί της αγάπης ξαναγυρίζουν στην αγάπη που τους εγέννησε. Η αγάπη δεν έχει ανάγκη από τη μνήμη. Υπάρχει μια χώρα των ζωντανών και μια χώρα των πεθαμένων και η γέφυρα ανάμεσά τους είναι η αγάπη, το μόνο που επιζεί, το μόνο νόημα.

Αντίθετα με τον Wilder, ωστόσο, εγώ πιστεύω ότι η μνήμη πάντοτε χρειάζεται· έτσι, όσο κι αν η αγάπη του Πηλιορείτη πραματευτή προχώρησε, ανώνυμη, στα σκοτεινά, κι έκαμε καλά τη δουλειά της, πολύ καλύτερα από πολλούς και πολλά που προχωρούν με θόρυβο στο φως, η μνημόνευσή της τώρα, σ' αυτές τις ασυνάρτητες μέρες και η περιγραφή, έστω και συνοπτικά, των περιστατικών που την έθρεψαν και την προσδιόρισαν, χρειάζεται, διότι θα μας εχάριζε πολλά αποθέματα ελπίδας, παρηγοριάς και κουράγιου. Οι σημερινές συγκυρίες έχουν αναλογίες με εκείνες που έζησε ο Πρίγκος στις έξι δεκαετίες της ζωής του.

Σήμερα, όπως και κατά τον 18ο αιώνα, ο τόπος μας δοκιμάζει ύψιστο κίνδυνο επιβίωσης. Επιβίωσης, όσον αφορά την εδαφική μας ακεραιότητα, που απειλείται σήμερα από το ίδιο κακόπιστο και επεκτατικό έθνος, το τουρκικό, που μας συνέθλιβε πριν από δύο αιώνες.

Ο αλλόκοτος αυτός και πεισματάρης τύπος ανθρώπου, υπήρξε ένας από εκείνους τους ξενητεμένους Έλληνες της ύστερης Τουρκοκρατίας που, μολονότι η σκληρή μοίρα της σκλαβιάς τους ξερίζωσε από τα χώματα της πατρίδας και τους έδιωξε στην ξενιτιά, εκείνοι ξαναβρήκαν τον ομφάλιο λώρο της ζωής τους κι έμαθαν αγαπώντας τη δουλωμένη πατρίδα τους να ξαναριζώσουν στο αγαπημένο σώμα τόσο βαθιά, όσο δεν το κατόρθωσαν οι άλλοι συμπατριώτες που πατούσαν τη μητέρα γη. Πολλοί απ' αυτούς πρόκοψαν στα γράμματα ή έγιναν πλούσιοι και, γυρνώντας πίσω, απέβησαν ευεργέτες, όχι μόνο του ιδιαίτερου τόπου τους, μα και του Γένους ολόκληρου. Ο Ιωάννης Πρίγκος αγάπησε βαθιά την πατρίδα του Ζαγορά του Πηλίου, τους συγγενείς και φίλους του, τους σκλαβωμένους Έλληνες· αγάπησε τους ζωντανούς αλλά και τους πεθαμένους, ολόκληρο το Γένος του. Πάνω από όλα όμως, ο Πρίγκος αγάπησε τα βιβλία και τη μάθηση, την Παιδεία των Ελλήνων. Επίστεψε ότι η πνευματική καλλιέργεια και η απόκτηση γνώσεων θα έδιναν φτερά στο μυαλό και την ψυχή του σκλαβωμένου Γένους για να κερδίσει την πολυπόθητη ελευθερία, ξεφεύγοντας από την αδικία και την ταπείνωση.

Οι εκκλήσεις, οι παρακλήσεις και οι προσευχές που κάνει ο θαυμάσιος αυτός Έλληνας είναι αδιάκοπες σε κάθε σημείο του σχεδόν προφορικού γραφτού του. Παρακαλεί τον Θεό, προσεύχεται, κάνει εκκλήσεις στους ομογενείς του και στους βασιλιάδες της Ευρώπης και της Ρωσίας.

Ας ακούσουμε πάλι την ταπεινή και αγνή φωνή του:

> Ένωσε τους, Θεέ μου, τους χριστιανούς βασιλείς, να κάμουν ετούτο το έργο, να ελευθερωθούνε οι χριστιανοί από την τυραννία και δυναστεία του Τούρκου, διά να βασιλεύει η δικαιοσύνη και να μην αδικείται τινάς, αλλά να είναι βέβαιος ο καθένας εις τη ζωή του και εις το εδικό του. Και όχι μόνο ως είναι τώρα· οπού είναι τρομάρα, οπού φοβάσαι τον ίσκιο σου. Και με όλο αυτό, φτάνει να έχεις ολίγο τι, δε λείπουν οι αβανίες να σε κάμουν να το χάσεις, να σε πτωχύνουν, να σε αφανίσουν, καθώς κάμουν οι Τούρκοι με τους χριστιανούς, οπού τους επτώχυναν και τους ερήμαξαν με τες αδικίες και τες αρπαγές οι αβάνηδες, οπού με το να είναι κακός ο εξουσιαστής ευρίσκουν χώρα οι κακοί να κάνουν την κακία, αδικώντας και παίρνοντας του αλλονού[...].
>
> Όλα αυτά από κάτω στον Τούρκο δεν μπορούν να συστηθούν, μήτε να γενούν. Ότι αυτός είναι άτακτος και άδικος. Και αν είναι ο σερμαγιάς χίλια, τα ονομάζει δεκάδιπλα διά να τα αρπάξει να πτωχύνει τους άλλους, μη διακρίνοντας ότι το πλούτισμα των υπηκόων είναι πλούτος της βασιλείας του.[...] Ο μεγαλοδύναμος να τον αφανίσει, να γίνει χριστιανοσύνη η Ελλάδα, να είναι δικαιοσύνη, να γίνουν παρόμοιες κυβέρνησες ως η άνωθεν, καθώς είναι εις την Ευρώπη, όπου κάθε ένας έχει το εδικό του, χωρίς φόβο καμιάς αδικίας, ότι βασιλεύει η δικαιοσύνη, ειδέ στον Τούρκο η αδικία και η αρπαγή.
>
> Να σηκωθεί τινάς από το Γένος, να τον ακολουθήσουν οι ομογενείς, να κάμουν το βολετό τους να ελευθερωθούνε απατοί τους με βοήθεια πρώτα του θεού και ύστερα τινός βασιλέως ομοπίστου ως είναι η Ρουσία, ότι οι άλλες βασιλείες, βλέπομε, με όλον οπού είναι χριστιανοί, βλέπει ο καθένας την ιδική του έγνοια και δεν τους νοιάζει μήτε διά τη χριστιανοσύνη, μήτε διά τους χριστιανούς, οπού είναι αποκάτω εις την τυραννία του Τούρκου.
>
> Ο Θεός να ενεύσει εις την καρδία της βασιλείας Ρουσίας, οπού είναι ομόπιστος, να μας ελευθερώσει από το ζυγό, το βαρύ, και αβάστακτο, τον άδικο, τον άρπαγο, τον άπιστο Τούρκο, δι' αύξηση και στερέωση του χριστιανισμού. Ως πότε θα βασιλεύει αυτό το ήμισυ φεγγάρι, οπού κυριεύει την πόλη του Κωνσταντίνου από το 1453 έως τώρα 1768, χρόνοι 315. Φτάνει, Θεέ μου, η οργή σου!

Τα γραφτά του

Ό,τι εσώθηκε από τα γραφτά του Πρίγκου βρίσκεται ακόμη σήμερα στη Βιβλιοθήκη της Ζαγοράς του Πηλίου, ιδρυτής και μεγάλος ευεργέτης της οποίας είναι ο ίδιος αυτός. Πρώτος τον ανακάλυψε ο Κωνσταντίνος Δυοβουνιώτης, στα 1914, που είχε πάει στη Ζαγορά για να καταρτίσει τον κατάλογο της κοινοτικής Βιβλιοθήκης. Δεν επρόσεξε όμως ιδιαίτερα τα παραριγμένα χειρόγραφα καθώς ήσαν αστάχωτα και από χοντρό χαρτί του 18ου αιώνα, τόσο ταπεινά και κατασκονισμένα που δεν εγέμιζαν το μάτι των κοινοτικών υπαλλήλων εμπρός στους εντυπωσιακούς τόμους των Γραφών και των άλλων βιβλίων της Βιβλιοθήκης. Ο Δυοβουνιώτης περιορίστηκε μόνο να καταγράψει τα χειρόγραφα στον κατάλογο του με αριθμούς από το 123 ίσαμε το 131 κι ύστερα έμειναν επί αρκετά χρόνια ακόμη κλεισμένα σ' ένα υγρό και σκοτεινό κελλί της Μεταμόρφωσης, μιας μικρής εκκλησίας της Ζαγοράς. Όμως, τον Ιούλιο του 1929 επήγε εκεί ο Νικόλαος Ανδριώτης και μετά από ένα χρόνο, το 1930, παρουσίασε και σχολίασε ορισμένα αποσπάσματα από τα κείμενα του Πρίγκου στα μέλη της Εται-

ρείας Βυζαντινών Σπουδών. Η εργασία του αυτή εδημοσιεύθη το 1931 στο περιοδικό *Νέα Εστία*. Η ανακάλυψη του Ανδριώτη φαίνεται ότι εντυπωσίασε αργότερα τον Κ. Θ. Δημαρά, που αναφέρει αρκετές φορές τον Πρίγκο στις εργασίες που εδημοσίευσε για τον ελληνικό Διαφωτισμό ως τον αντιπροσωπευτικό τύπο «εμπόρου που ασχολείται με γενικά θέματα παιδείας, έχει ανησυχίες πνευματικές και καλλιεργεί με κάποιο τρόπο τη λογιοσύνη». Αλλά ο Δημαράς κάνει και κάτι περισσότερο για τον Πρίγκο, κι αυτό δείχνει πόσο έντονα εντυπωσιάστηκε από τον ταπεινό πραματευτή: Ως προμετωπίδα της *Ιστορίας της Ελληνικής Λογοτεχνίας*, που τυπώνει για πρώτη φορά στα 1948, θέτει το μεγαλειώδες επιφώνημα που σημειώνει ο Πρίγκος στα 1768, σχολιάζοντας μια είδηση ολλανδικής εφημερίδας: ΑΣΗΚΩΣΕ, ΘΕΕ ΜΟΥ, ΕΝΑΝ ΑΛΛΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ. Τέτοια τιμή στα φτωχικά γραφτά του δεν θα τη φανταζόταν ποτέ ο ταπεινός κυρ Ιωάννης.

Ορισμένα κομμάτια από τα γραφτά του Πρίγκου παρουσίασε ο Γιάννης Κορδάτος το 1945 σ' ένα βιβλίο του για τον Ρήγα Φεραίο, ο οποίος εσπούδασε στο Σχολείο των Κοινών, της Ζαγοράς (από το 1772 και σε ηλικία 15 χρόνων). Η σημαντικότερη, όμως, παρουσίαση αποσπασμάτων από τα γραφτά του έγινε το 1964 από το Βαγγέλη Σκουβαρά, στο δημοσίευμά του *Ιωάννης Πρίγκος - Η ελληνική παροικία του Άμστερνταμ και η βιβλιοθήκη της Ζαγοράς*. Το βιβλίο αυτό του Σκουβαρά, που εκυκλοφόρησε ως έννατος τόμος των *Θεσσαλικών Χρονικών*, αποτελεί τη σημαντικότερη και εγκυρότερη μελέτη για τη ζωή, τη δράση, τις ιδέες και τα γραφτά του Πρίγκου. Από εδώ έχω αντλήσει τα περισσότερα στοιχεία και αποσπάσματα για την παρουσίασή μου. Χρήσιμες, επίσης, ήσαν οι εργασίες του Ανδριώτη και του Κορδάτου.

Ως χειρόγραφα του Ιωάννη Πρίγκου θεωρούνται τα εξής:

α) Ένας τόμος, όπου ο Πρίγκος καταγράφει το ιστορικό της ελληνικής παροικίας στο Άμστερνταμ, από το 1753 μέχρι το 1764, χρονολογία όπου ιδρύεται επίσημα η ορθόδοξη ενορία και αποκτά μόνιμη στέγη η εκκλησία. Στην πρώτη σελίδα, διαβάζουμε:

> Κατάλογος των πλέα επισήμων, γραμμένων στο βιβλίο τούτο της αγίας εκκλησίας μας στο Άμστερνταμ, κατά καιρό όσα ενεργήθηκαν, προς στοχασμόν των μεταγενεστέρων, όσα οι προ ημάς και εμείς ενεργήσαμε, με τι τρόπο, και άλλα κατά έτος γραμμένα ακολούθως...

Το περιεχόμενο του τόμου αυτού είναι ουσιαστικά μια σειρά επισήμων εγγράφων που έστελναν και ελάβαιναν οι ξενιτεμένοι Έλληνες και τα οποία έχουν σχολιαστεί και συναρμολογηθεί χρονολογικά από τον Πρίγκο. Πρόκειται για ένα πολύτιμο χρονικό για να γνωρίσουμε τη ζωή, τα προβλήματα και την πνευματική στάση των Ελλήνων του Άμστερνταμ στα μέσα του 18ου αιώνα. Αυτό το ιστορικό πρέπει να ονομάσουμε *Χρονικό του Άμστερνταμ* και όχι τους επόμενους τέσσερις πολυσέλιδους χειρόγραφους τόμους των *Εφημερίδων*, λάθος που έκαμε ο Ανδριώτης στην παρουσίαση του.

β) Στους τέσσερις αυτούς τόμους καταγράφει ο Πρίγκος τα γεγονότα του Α΄ Ρωσοτοτουρκικού πολέμου (1768 -1774), που έληξε με τη συνθήκη του Κιουτσούκ -Καϊναρτζή. Την εποχή αυτή παρακολουθούσε τις ολλανδικές και τις ιταλικές εφημερίδες και σημείωνε τις ειδήσεις σχετικά με τα γεγονότα. Η καταγραφή

του είναι χρονολογική: σημειώνει πρώτα την πόλη από όπου προέρχεται η είδηση, ύστερα την ακριβή χρονολογία, την είδηση σε σύντομη περίληψη και, τέλος, κάνει τα δικά του σχόλια. Τα σχόλια αυτά είναι και τα πιο σημαντικά σημεία των γραφτών του. Με τρόπο εκπληκτικά ζωντανό μας δίνουν τον τρόπο σκέψης των απλών Ελλήνων του Άμστερνταμ, καθώς και τα συναισθήματα που εδοκίμαζαν για τα ζητήματα της πίστης και του γένους. Ο ίδιος ο Ζαγοριανός πραματευτής καθορίζει το περιεχόμενο των σημειώσεών του:

> Περιέχουν την υπόθεσιν του πολέμου Ρουσίας με Τούρκο, τι λογής άρχισε, τι ακολούθησε, και τι λένε οι απέξω, ήγουν οι άλλοι βασιλείς, γνώμες και λόγοι κάθα ενούς καθώς τον φέρνει το πάθος ενάντια του Τούρκου.

Ένας από τους πρώτους, και ίσως ο πρώτος, αναγνώστης των γραφτών του Πρίγκου, ο αγαπημένος φίλος και συγγενής του, θείος της συζύγου του, συνεργάτης στο εθνικό του έργο, ο συμπατριώτης του έκπτωτος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Καλλίνικος ο Δ’, ένας ιδιαίτερα φωτισμένος και έντιμος ιεράρχης, έγραψε αργότερα επάνω στα ίδια τα χειρόγραφα:

> Από καρδιάς σε ευχήθημεν, άρχων γαμβρέ κυρ Ιωάννη, επειδή και με τας περιγραφάς των εις τα παρόντα περί,ήλθομεν και ημείς όλην την Ευρώπην, και είδαμεν τα εν αυτή και τα έργα των Ευρωπαίων και ήθη. Ζήθι, φίλτατε, και αιώνιος η μνήμη των γονέων σου[...]. Πολλά με τα εν αυτοίς νέα εγλέντισα.

Ο Πρίγκος, παρακολουθώντας με πάθος και ενθουσιασμό κάθε έργο νεοτερισμού και προόδου της ευρωπαϊκών λαών, κατέγραψε, παράλληλα με τα γεγονότα του πολέμου, πάμπολλα γεγονότα σχετικά με την ανάπτυξη του εμπορίου, την οικονομία, τη νομοθεσία, τη θρησκεία, την κοινωνική και πνευματική ζωή. Κάθε φορά, όμως, που του δίνεται η ευκαιρία, συγκρίνει την ευτυχία και τα πολιτισμένα ήθη των Ευρωπαίων με τα μαρτύρια και τον πόνο του γένους του κάτω από τον αμόρφωτο και βάρβαρο κατακτητή. Θα εκφράσει τότε την πίκρα και τον καημό του και θα επικαλεστεί πολλές φορές τον Θεό. Κάπου, έχοντας πληροφορηθεί τη συνθήκη του Κιουτσούκ – Καϊναρτζή, που υπέγραψαν τον Ιούλιο του 1774 οι Ρώσοι με τους νικημένους Τούρκους, θα διακηρύξει το τέλος της αυταπάτης που είχε αυτός ο ίδιος, αλλά και πολλοί Έλληνες, ότι οι ομόπιστοι Ρώσοι θα τους απελευθέρωναν. Ας ακούσουμε πάλι τη φωνή του:

> Ολλάνδα, 12 Ιουλίου 1768. Ο Πρίντζιπας γυρίζει στις χώρες και του κάνουν πολλές και μεγάλες τιμές, μάλιστα στο Αμστερνταμ έγινε μεγάλη φωτοχυσία όλη νύχτα, και το παλάτι ομπρός ήτον με πολλές χιλιάδες καντήλια σκεπασμένο και ο κομπός με 6.000 φανάρια. Γύρωθεν στο θαυμαστό ωρολόγι και μέσα στη μεγάλη σάλα όπου έγινε ο χορός, καντήλια 8.000 και ήτον έως 400 αρχόντισσες με διαμάντια άπειρα όπου έστραπτε και εχόρεψαν μαζί με την πριντζέσσα. [...] Και αφού είδε ένας Ορθόδοξος αυτήν την παράταξιν, απερνώντας ο πρίντζιπας χαιρετώντας όλους τους στεκάμενους δεξιά και η πριντζέσσα τους αριστερά επεριχύθη με δάκρυα ο Ρωμαίος οπού τούτα γράφει: Οις κρίμασι Κύριε, είπε, και διατί εμείς να είμαστε από κάτω από τον Τούρκο, και διατί εμείς να είμαστε υπόδουλοι και να μην έχουμε καθώς ετούτοι βασίλειο και ελευθερία; Έλεος συ Κύριε, οπού ελευθέρωσες τον ισραηλιτικόν λαόν από την δουλείαν του Φαραώ, ελευθέρωσε και εμάς τους Ορθοδόξους Χριστιανούς από τον Τούρκο. [...] Ο Θεός να γίνη και εις εμάς έλεος

να ελευθερωθεί το γένος από τον Αγαρηνόν. [...] Επαραοργίσαμε την καλοκαγαθίαν σου και διά τούτο μας έβαλες σε υποταγή τοιούτου αγρίου θεριού του ασεβούς Αγαρηνού. Θεέ μου, νεύσον εις τες καρδίες των Χριστιανών βασιλέων να ομονοιάσουν να εξαθρακίσουν αυτόν τον αιμοβόρον λύκον, αυτό το αχόρταγο το ζώο, οπού η ζωή του είναι σαν του χοίρου, εις την τροφήν και την τρυφήν, στην αδικία με τα δοσίματα του, βάρη απάνω στα βάρη, διά να μας λιγάνη, να μας αφανίση. Θεέ μου αφάνισέ τον, ας πάγη αυτή η οργή εκεί όπου ήλθε. [...]

Από το Μπουκ - Ντερέ της Κωνσταντινόπολης. 3 Σεπτεμβρίου 1774. Τώρα αναμένουν εδώ το βρακί του Μωάμεθ, οπού το έκαμαν φλάμπουρο και το είχαν στον πόλεμο στελμένο και εθεραπαύτηκαν. Τους βοήθησε το ανάπαλε. Ιδέτε η αμάθεια σε τι δεισιδαιμονίες καταντaίνει τους ανθρώπους, όταν δεν αναγινώσκουν βιβλία να καταλάβουν την αλήθεια από τα ψέμματα! Ιδέτε σε τι πλάνη ευρίσκονται οι Τούρκοι! Αμποτες να μην ήτον οι Χριστιανοί να πάσχουν από αυτό το κακό της αμάθειας, από αφροντισία των αρχόντων της κάθα πολιτείας και χώρας και από αμεριμνησία των αρχιερέων των επαρχιών. [...] Οι Ρωμαίοι, από αφεντάδες δούλοι, και οι δούλοι οι βάρβαροι, αφεντάδες. Αυτά κάνει η αστοχασία και απροσοχή, ότι αν είχαν έννοια να φυλάγουν το βασίλειο τους, δεν το επάθαιναν αυτό το κακό οπού έπαθαν και είναι τώρα στην τυραννία του Τούρκου. Εθαρρούσαν τώρα με της Ρουσσίας την αμάχη να ελευθερωθούνε και έκαμαν βολετό τους, βοηθώντας την Ρουσσία σε ό,τι ημπορούσαν, όμως δεν έγινε μήτε τώρα η ελευθερία τους. Ίσως με το να ελπίζουν από την Ρουσσία και όχι από τον Θεόν την ελευθερίαν τους, δεν την λαβαίνουν. Η Ρουσσία το συνφέρον της βλέπει. Έκαμε και έλαβε το ελεύθερο ταξίδεμα, διά να κουβαλήσει τους Ρωμαίους στους τόπους της να κατοικήσει ανθρώπους τες ερημιές της. Αυτή την ελευθερία της συνφέρει να τους κάμει, ότι τώρα θέλουν να αφήσουν το έτοιμο αμπέλι τους, χωράφι τους, σπίτι τους, να πα' να καθήσουν στον κρύο τόπο. Η Ρουσσία έπρεπε να κρατήσει κομμάτι τόπο ελεύθερο στα Δωδεκάνησα διά καταφύγι των Ρωμαίων. Όμως ολίγο εφρόντισε δι' αυτούς, μόνον διά λόγου της εμερίμνησε.

γ) Τα υπόλοιπα χειρόγραφα παρουσιάζουν λιγότερο ενδιαφέρον: Είναι μια *Χριστιανική Κατήχηση*, που έγραψε ο Πρίγκος ως αποτέλεσμα της αδιάκοπης έγνοιας του για την ορθή διδασκαλία των δογμάτων της Ορθοδοξίας, που σύμφωνα με όσα μας πληροφορεί ο ίδιος, δεν τα εγνώριζε ο απλός λαός –και γι' αυτό ευθυνόταν η αδιαφορία και η αμάθεια των κληρικών– με άμεση συνέπεια να επωφελούνται οι Καθολικοί και να εντείνουν την προπαγάνδα και τις ποικιλόμορφες πιέσεις τους και μέσα στην τουρκοκρατούμενη χώρα αλλά και σε όσες παροικίες ήσαν υπό τον άμεσο έλεγχο του Πάπα. Για τον κυρ Ιωάννη δύο ήσαν οι μεγάλοι εχθροί του Γένους: ο Τούρκος και ο Πάπας.

Τέλος ένας αλφαβητικός κατάλογος των περίπου 800 βιβλίων που έστειλε ο Πρίγκος από το Άμστερνταμ για τη Βιβλιοθήκη της Ζαγοράς, που ίδρυσε ο ίδιος, καθώς και πέντε επιστολές που είχε στείλει στον εφημέριο της Αγίας Κυριακής, την εποχή που άρχισε να κάνει πράξη το σχέδιό του για τη λειτουργία ανώτερης Σχολής και Βιβλιοθήκης.

δ) Εκείνο όμως που προκαλεί τη μεγαλύτερη εντύπωση είναι τα κείμενα που μας άφησε πάνω στο ίδιο το σώμα των πραγμάτων εκείνων που αγάπησε περισσότερο στη ζωή του: Είχε τη συνήθεια να

γράφει στα παράφυλλα, στα εξώφυλλα και στα περιθώρια των βιβλίων του. Έτσι εσώθηκαν τα σχόλιά του για το περιεχόμενο ορισμένων βιβλίων, διευκρινίσεις του πάνω σε διάφορα θέματα, αναμνήσεις, στοχασμοί με αφορμή πάντα ένα περιστατικό, σύγκριση της θλιβερής κατάστασης του σκλαβωμένου Γένους με την Ευρώπη και άλλα. Ας ιδούμε ορισμένα σχόλιά του, γραμμένα επάνω σε βιβλία, που αφορούν το θέμα που τον απασχόλησε μια ολόκληρη ζωή: Την αξία που έχει το βιβλίο για την παιδεία και την πρόοδο του ανθρώπου:

> Δεν βρίσκω εγώ λιγότερην χάριν εκεινών που εκοπίασαν και έγραψαν, ως εκεινών που ερευνούν και αναγινώσκουν τα έπαθλα και πεπραγμένα, των παλαιών παθήματα εις εμάς μαθήματα. Και εγώ πολλά αγάπησα την ανάγνωσιν και του Θεού εδεήθην πολύ. [...] Έπεσα ως έλαφος διψασμένη στην γλυκυτάτη ανάγνωσιν των παλαιών, και ιστορίες άγιες και κοσμικές εχορτάσθην. Ευχαριστώ Σου, μέγιστε Θεέ. [...] Και τι καλύτερη συναναστροφή χρειάζεσαι, άνθρωπε, από τα βιβλία; Όταν αναγνώσεις το ένα, άρχισε το άλλο. [...] Αν οι βαρβάροι αγαπούν τα ιδικά μας [βιβλία], πόσον μάλλον εμείς έπρεπε να τα αγαπούμε, ως οπού είναι ίδια εδικά μας. Και με όλον αυτό, όχι μόνον αυτά αφήσαμε, αλλά σχεδόν όλην την σπουδήν, και εγίνημεν εμείς βαρβάροι, σοφοί όντες, και αυτοί σοφοί. Και αυτό, με το να μην έχωμε αγάπην στα γράμματα, να καταγινόμαστε καθώς οι πρόγονοι μας, οπού είναι καύχημα όλου του κόσμου.

Ας ιδούμε και άλλα δύο σχόλια, γραμμένα πάλι πάνω σε βιβλία, που είναι εκπληκτικά πειστήρια για την αναγνωστική συνείδηση που είχε ο άνθρωπος αυτός και για το πόσο βαθιά είχε αντιληφθεί τον σπουδαίο ρόλο των βιβλιοθηκών και ιδιαίτερα των σχολικών. Ο Πρίγκος πριν από δύο αιώνες είχε συνείδηση Ευρωπαίου βιβλιοθηκάριου, είχε κοινωνική συνείδηση και πάθος για τα βιβλία, τα θεωρούσε ζωντανά και απαιτητικά όντα, σ' ένα σχόλιο του μάλιστα, κάτω από την υπογραφή του, είχε προσθέσει τη φράση: «Εραστής των βιβλίων». Αυτός υπήρξε και ο μοναδικός τίτλος που εζήτησε αυτός ο ταπεινός Έλληνας για τον εαυτό του, η μοναδική ματαιοδοξία του. Ας ακούσουμε πάλι τη σεμνή φωνή του:

> Και τόδε το [βιβλίο], συν τοις άλλοις, σήμερον εμού και αύριον εσού, αναγνώστα, και ουδέποτε ουδενός. [...] Λίγο πολλά ετούτα τα βασίλεια της γης και οι κυβέρνησες και οι τάξες και οι πράξες διά γραμμάτων γίνονται, και συσταίνονται, και στολίζονται, και αυξαίνουσιν, και τα βιβλία φυλάτουσι σε βιβλιοθήκες, και άνθρωποι στες βιβλιοθήκες, πλερωμένοι παραστεκάμενοι. [...] Ο Θεός να φυλάγη κάθα χριστιανός, το οποίον βλέπω στο Γένος μου και πικραίνουμαι τους Έλληνας να μην αγαπούνε την ανάγνωσιν. [...] Πολλοί στες βιβλιοθήκες γίνονται κλέφτηδες και ξεσκίζουν φύλλα ανάμεσα από το βιβλίο, και χαλνούν το βιβλίο, και το κάνουν ατελές. Άλλοι πάλι κλέβουν όλο το βιβλίο, αν τους βολέσει. Αφοβία Θεού! Οπού ημπορούν να ωφεληθούν πολλοί όταν είναι στη βιβλιοθήκη, και όχι ένας οπού το πήρε, και ύστερα χάνεται και πάει στο καλό. [...] Εμάθαν από τους καλογέρους μας, οπού όλα τα βιβλία από το Αγιον Όρος τα κλέψαν και τα φέραν στην Ιγγλετέρα και τα πώλησαν, και κάθησαν εκεί και ασώτως εξόδιασαν αυτά τα παράνομα άσπρα οπού πήραν, οπού είναι το ίδιο, σαν ο Ιούδας τον Χριστόν επούλησε, έτζι όσοι από βιβλιοθήκες κλέβουν και πωλούν.

Η ζωή του

Το έτος γεννήσεως του Πρίγκου δεν γνωρίζουμε ποιο είναι ακριβώς. Ορισμένοι αναφέρουν το 1725 και αυτό τον αριθμό σημειώνει ο Σκουβαράς. Οι γονείς του ήταν πολύ φτωχοί και φαίνεται ότι έμεινε ορφανός σε μικρή ηλικία, πράγμα που τον υποχρέωσε να δουλέψει από νωρίς και να μείνει μακριά από κάθε, έστω και στοιχειώδη, σπουδή. Αργότερα, στην ξενητειά, απολογούμενος κι αυτός σαν τον Μακρυγιάννη για το «απελέκητο γράψιμό» του, λέει για την περίοδο αυτή:

> Ετούτο μου το γράψιμο, οπού πρέπει να βάνει γυαλιά της μύτης όποιος θα το διαβάσει, ότι δεν έμαθα, καλύτερα δεν ηξεύρω, ότι όταν μαθαίναν στο σχολείο τα γράμματα εγώ, ορφανός όντας, κουβαλούσα ξύλα, και τώρα βλέπω και καίομαι οπού δεν έμαθα. [...] Εγώ [μαθήματα] ουκ εγεύθην μήτε διά του μικρού μου δακτύλου, ότι άνευ διδασκάλου γράμματα ου μαθαίνονται και άνευ καιρού και δαπάνης, α εμοί όλα ελλιπή ήτον όταν ήμουν νέος [και] τώρα ουκ έχω.

Από μικρός επήρε για υπόδειγμα στη ζωή του τον άρχοντα Κωνσταντίνο Μαυρίκιο (Ξυπόλητο), που υπηρέτησε στη Βλαχία τους Μαυροκορδάτους και το 1738 γύρισε στην πατρίδα του Ζαγορά και την ευεργέτησε ποικιλοτρόπως, όπως μας πληροφορούν, στη *Νεωτερική Γεωγραφία* τους, ο Φιλιππίδης και ο Κωνσταντάς. Γράφει σχετικά ο Πρίγκος, στο εξώφυλλο του *Περί Καθηκόντων* έργου του Ιωάννου Νικολάου Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου (έκδοση του 1722), που είχε δωρήσει στη Βιβλιοθήκη της Ζαγοράς:

> Ενθυμούμαι στους 1738 ή 39, οπού ήλθε από τη Βλαχία ο μακαρίτης Κωνσταντίνος Ξυπόλητος, λογοθέτης του βλάχμπεη, από τον τόπο μας Ζαγορά Σωτήρα, οπού είναι τα σπίτια του ομπρός στον Άγιον Γεώργιον, με πολλή δόξαν και έκαμε ένα καλό, οπού το νερό – βρύση του Αγίου Γεωργίου – οπού με το να, είναι ολίγο, διά να μη χάνεται, τοίχο έκαμε από το βουνό έως τον Άγιον Γεώργιον και το ύψωσε. [...] Πατρίδα μου, και εγώ ο μικρός Ιωάννης Πρίγκος, οπού εγεννήθηκα στην Αγίαν Παρασκευήν, και εμεγάλληνα στον Άγιον Γεώργη κοντά στα σπίτια του αυτού άρχοντος, αγάπησα να τον μιμηθώ και ιδού, οπού στέλνω σου βιβλία, σωτήριν ψυχής. Ειδον οπού, όστις πίη ύδωρ διψήσει πάλε, λέγει ο Κύριος· ος δε πίη εκ του ύδωρ τούτου των λόγων του Θεού, οπού είναι άρτος αγγέλων, οι ψυχαί θρέφονται Θεού πεινούντες, ου διψήσουσι έτι. Λάβε, πατρίδα μου, τούτο το ζων ύδωρ.

1740-1742: Τον βρίσκουμε στην Αλεξάνδρεια. Εδώ άρχισε και ο μεγάλος έρωτας της ζωής του για τα βιβλία και τη μόρφωση.

1742-1751: Βρίσκεται τώρα στη Βενετία, το επόμενο μεγάλο κέντρο του παροικιακού Ελληνισμού, όπου ο Πρίγκος θα θρέψει τον έρωτά του τόσο, ώστε, να του γίνει πάθος υπέρτατο. Εδώ θα γνωρίσει ο κυρ Ιωάννης τη μεγάλη άνθηση της ελληνικής τυπογραφίας και του ελληνικού βιβλίου, πράγμα που θα τον εντυπωσιάσει υπέρμετρα και θα τον βοηθήσει να ωριμάσει πνευματικά. Γράφει για τις νέες του αγάπες στη Βενετία:

> Δύο τυπογραφίες είναι ελληνικές εις Βενετία, οπού τυπώνουν βιβλία με τα μολυβένια γράμματα. Και η μία είναι ο Ρωμαίος ο Γλυκύς, η άλλη του Αντώνη Βόρτολη. Αυτός είναι Φράγκος. Στην Βενετία έχομεν όμορφη εκκλησία και πολλοί πραγματευταί Ρωμαίοι από διαφόρους τόπους είναι κατοικημένοι.

> [...] Όποιοι μάθουν ιταλικά ή λατίνα οι Έλληνες, βρίσκουν τότε στους Ιταλούς πολλά βιβλία διδαχής και συνθέτουν γλυκιές [διδαχές], καθώς ο Μηνιάτης πήρε από τον Πάτρε Σίνιαρη.

1751 - 1755: Βρίσκεται για εμπόριο στη Σμύρνη. Δεν γνωρίζουμε πολλά για τη δράση του εκεί, εκτός του ότι έγινε εκκλησιαστικός επίτροπος στην Αγία Φωτεινή και εργάστηκε με ζήλο για την ενορία αυτή.

1755 - 1776: Είναι εγκατεστημένος στο Άμστερνταμ, όπου και θα συνεχίσει την εμπορική του δράση. Εδώ θα πλουτίσει υλικά και πνευματικά, θα γίνει ένα ολοκληρωμένο ανθρώπινο πλάσμα και θα θέσει σε εφαρμογή τα σχέδιά του για το Ελληνομουσείο και τη Βιβλιοθήκη της Ζαγοράς. Αμέσως θα αρχίσει τη σύνταξη του *Χρονικού του Άμστερνταμ*.

Από τα μέσα του 17ου αιώνα το Άμστερνταμ είχε γίνει το χρηματιστικό, εμπορικό και πολιτιστικό κέντρο του κόσμου. Ήταν, επίσης, ένα σταυροδρόμι των νεωτερικών ιδεών, που εκυκλοφορούσαν τότε στην Ευρώπη, και κέντρο με μακριά παράδοση στα κλασικά γράμματα.

Την εποχή που έφτασε ο Πρίγκος ήταν μια από τις ελάχιστες ευρωπαϊκές πόλεις όπου η επιστημονική έρευνα ήταν ελεύθερη και η τυπογραφία λειτουργούσε χωρίς λογοκρισία. Άλλο σημαντικό πλεονέκτημα του Άμστερνταμ ήταν η ανεξιθρησκεία που επικρατούσε, πράγμα σημαντικό για τους Έλληνες Ορθοδόξους οι οποίοι μπορούσαν εκεί να εκδίδουν τα εκκλησιαστικά τους βιβλία και να ασκούν τα χριστιανικά τους καθήκοντα, πράγμα δύσκολο στις χώρες όπου επικρατούσε ο Καθολικισμός. Στο λιμάνι αυτό της Ολλανδίας είχαν εγκατασταθεί Έλληνες από τις αρχές του 18ου αιώνα, έμποροι κυρίως με τους βοηθούς των, μερικοί μαγαζάτορες, καθιύς και άλλοι περαστικοί όπως λόγιοι, κληρικοί, ναύτες κλπ. Οι ολλανδικές αρχές στα 1731 είχαν δώσει στους Έλληνες εμπόρους την ίδια ελευθερία με τους Ολλανδούς.

Από το 1769 θα αρχίσει ο Πρίγκος να καταγράφει και τα γεγονότα του Α΄ ρωσοτουρκικού πολέμου, τα οποία θα παρακολουθήσει μέχρι τη σύναψη της συνθήκες του Κιουτσούκ - Καϊναρτζή στα 1774. Στις σημειώσεις του αυτές, που θα αποτελέσουν τέσσερις πολυσέλιδους τόμους, καθώς και στο *Χρονικό του Άμστερνταμ*, θα υπογραμμίσει τη μεθοδικότητα και εργατικότητα των Ολλανδών, μολονότι εκφράζει τη δυσφορία του, επειδή αντιλαμβάνεται, από τη φιλαργυρία τους, ότι εργάζονται για να πλουτίσουν. Στην εποχή μας ορισμένοι συγγραφείς έχουν ανιχνεύσει την πηγή του καπιταλισμού στις αρετές που ενέπνευσε ο Προτεσταντισμός. Όμως, για τον Ορθόδοξο Χριστιανό κυρ Ιωάννη, η συσσώρευση του χρήματος, η εργασία και ο πλουτισμός δεν είναι αυτοσκοποί. Ο δυτικός καπιταλιστικός ατομικισμός τού είναι ξένος και αποκρουστικός:

> Σαν το σκωλήκι οπού κάνει το μετάξι, τέτοιο σκωλήκι πρέπει να είναι ο άνθρωπος, καματερό. Όσο ζη να κάνη καλό του πλησίου του. [...] Πόση είναι η ζωή σου, οπού είναι περαστική, άνθρωπε, και αποθαίνεις; Είδα πολλούς, οπού εμερίμνησαν του αιώνος τούτου και υπερεπλούτηναν. Όμως απέθαναν και άλλοι πήραν τα πλούτη των. [...] Απέθανε ο αμπασσαδόρος της Σπάνιας και άφησε πλούτος έως ένα μιλλιούνι φλωρία [...]. Τι πλάνη οπού έχει ο κόσμος, οπού ημπορούσε να κάμη τόσο καλό και δεν το έκαμε! [...] Και δεν το εξόδιαζε, ή

> μέρος κάνε, διά βοήθεια των πτωχών να τα εύρη ανάπαυσιν στην ψυχή του, σαν αποθάνη; Καλότυχοι όποιοι κάνουν ελεημοσύνη από εκείνα οπού έχουν!

Αλλά εκτός από την αγάπη στον συνάνθρωπο, ο Πρίγκος νοσταλγεί και την πλούσια φύση της ιδιαίτερης πατρίδας του, με τα πυκνά δάση και τα πανύψηλα δέντρα, αναγκασμένος να ζει σε μια χώρα σχεδόν γυμνή από χλωρίδα, μακριά από το ζωντανό φως του ήλιου, πολύ συχνά μέσα σε υγρασία και παγωνιά αμείλικτη για έναν Έλληνα, συνηθισμένον στο ήπιο και στοργικό κλίμα της Ελλάδας. Θα πικραθεί πολύ όταν θα συγκρίνει την επιμέλεια και την τάξη με την οποία οι Ολλανδοί κατάφεραν να αξιοποιήσουν την άχαρη χώρα τους με τα τόσα γεωφυσικά και κλιματολογικά μειονεκτήματα, σε αντίθεση με τους σκλάβους Έλληνες που, ενώ ζουν σε ένα τόσο πλεονεκτικό περιβάλλον, δεν μπορούν ή δεν έχουν τις αρετές εκείνες που θα τους επιτρέψουν να το αξιοποιήσουν και να χαρούν τη ζωή τους. Τους Ολλανδούς θα τους θαυμάσει ακόμη για την ανεκτικότητα και ανεξιθρησκεία της κοινωνίας τους, καθώς και για τη λιτότητα των εκκλησιαστικών τους τελετών. Θα εγκωμιάσει, τέλος, το Χρηματιστήριο, την Μπούρσα (ένας άλλος Έλληνας της διασποράς, ο Αλεξανδρινός Καβάφης, θα χρησιμοποιήσει αργότερα τη λέξη (Μπόρσα). Στην Μπούρσα αυτή, θα περάσει ο Πρίγκος μεγάλο μέρος της ζωής του στην κολόνα νούμερο 10, μαζί με τους άλλους Έλληνες που κάνουν εμπόριο με την Ελλάδα, την Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη, τη Θεσσαλονίκη, την Αλεξάνδρεια και άλλα μέρη της Ανατολής.

Αμέσως με την άφιξή του στο Άμστερνταμ αρχίζει να συμμετέχει ενεργά στη ζωή και τον αγώνα της παροικίας (που είχε αρχίσει μερικά χρόνια πριν) να αποκτήσει μόνιμο ιερέα και κτήριο για την ορθόδοξη εκκλησία, όπως είχαν οι άλλες κοινότητες, π.χ. της Βιέννης, της Βενετίας, της Ρωσίας. Οι ενέργειες των πάροικων για να αναλάβει τη διοίκηση και συντήρηση η ρωσική Σύνοδος – προς την Ορθόδοξη Ρωσία έστρεφαν τότε ακόμη τα βλέμματά τους οι υπόδουλοι Έλληνες – απέτυχαν και γι' αυτό αποφάσισαν να στηριχθούν στα δικά τους οικονομικά μέσα. Έτσι, στα 1764, κατόρθωσαν να προσλάβουν ιερέα, ένα Ζαγοριανό ιερομόναχο, και να αγοράσουν το κτήριο όπου τελικά στεγάστηκε η εκκλησία της Κοινότητας. Μέχρι τότε οι πάροικοι χρησιμοποιούσαν ως εκκλησία ένα μαγαζί. Είχε γράψει τότε ο Πρίγκος:

> Είχαμεν την αγία μας εκκλησίτζα. [...] Είναι πολύ να έχωμε τέτοια χάρη τόσον μακριά από τους τόπους μας, εδώ στον τόπον των λουθηροκαλβίνων. [...] Ο Θεός σχωρέσ' τους [τους παλαιούς, τους πρωτεργάτες], οπού ήτον αφορμή σε αυτό το καλό, οπού είναι παρηγορία να λέμε ένα «Κύριε ελέησον», να μην ασεβήσωμεν.

Στον επίμονο αγώνα του Πρίγκου και των άλλων πάροικων, για την απόκτηση εκκλησίας και την ίδρυση μόνιμης ενορίας, δεν πρέπει να ιδούμε μονάχα τον πόθο τους να εκπληρώνουν τη χριστιανική τους λατρεία, αλλά την εσώτερη, πάλι, ανάγκη της ύπαρξής τους, μέσα από τη χριστιανική σύναξη να συνδεθούν πνευματικά και ψυχικά μεταξύ τους και με το σκλαβωμένο γένος.

Β΄ ΜΕΡΟΣ, ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Αυτά διηγούμαι εγώ, Ιωάννης Πρίγκος, οπού ήκαμε τα μικρά· αλλά από μικρά έγιναν τα μεγάλα. Και οπού μικρά δεν ψηφά, μεγάλα δεν αξιώνεται να επιτύχη. Λέγω τούτο ίνα μην καταφρονήτε τον πόθον μου, οπού είναι διά ζήλον Κυρίου.

Τα ταπεινά γραφτά που μας άφησε αποκάλυψαν μια μεγάλη ψυχή, έναν γνήσιο Έλληνα που αρκετές δεκαετίες πριν από τον άλλο μεγάλο μας αγράμματο, τον Στρατηγό Μακρυγιάννη, διακήρυξε με τον δικό του λόγο ότι «χωρίς αρετή και πόνο εις την πατρίδα και πίστη εις την θρησκεία τους, έθνη δεν υπάρχουν» κι ότι «τα γράμματα κάνουν ανθρώπους». Είναι πολλά τα σημεία που θα μπορούσε να αντιπαραβάλει κανείς τα γραφτά του Πρίγκου με εκείνα του Μακρυγιάννη. Τα γραφτά του Πρίγκου, όπως του Μακρυγιάννη, είναι από εκείνα που, ενώ τα ίδια ντρέπονται για την «απελέκητη» ύπαρξή τους και φοβούνται μήπως κανείς «καταφρονήσει τον πόθο» τους, δρουν καθαρτήρια για το πνεύμα και την ψυχή όσων θα κατέβουν φυσικότατα την ίδια κλίμακα της ταπεινοσύνης που έχουν κατεβεί οι αγράμματοι συγγραφείς τους.

Από τα 1762 άρχισε να στέλνει τα βιβλία, που είχε συγκεντρώσει, στη Ζαγορά (μέσω Σμύρνης). Εκείνο που ζητούσε επιτακτικά στα γράμματά του προς τον εφημέριο της Αγίας Κυριακής, είναι να τοποθετήσει τα βιβλία στον χώρο όπου βρισκόταν το σχολείο. Ας διαβάσουμε τις οδηγίες του για τον σχηματισμό της Βιβλιοθήκης:

> Να τα τοποθέσετε, όπου είναι τοποθεμένο το σχολείο της χώρας, οπού όταν έφυγα ήτον εις τον Άγιον Ιωάννη. Αν είναι, εκεί να είναι και τα βιβλία. Ειδέ και είναι στον Άγιον Γεώργη ή αλλού όπου είναι, ή όπου μετατόπιση να μετατοπούν μαζί και αυτά διά να είναι στο σχολείο διά των μαθητών σχολήν και διατριβήν στα μαθήματα, καθώς έτσι κάνουν σε άλλα μέρη παντού. Και να τα διαβάζη όποιος θέλει και οπόταν θέλη, παρά να μην τα κλέβη, ότι είναι κρίμα να πάρη τινάς ένα, παρά όλα διά όλους να είναι... Τις κασέλες ως είναι θέλετε τις βάνει μια επάνω στην άλλη να γένη σαν μικρή βιβλιοθήκη διά ωφέλειαν και προκοπήν στους νέους της πατρίδας μας, οπού με αυτά τα φιλοσοφικά και ιστορικά και εκκλησιαστικά βιβλία παραδίνουν σε όλα τα σχολεία τα μαθήματα, τόσον εις το γένος μας, ωσάν και στα άλλα γένη οπού είναι στην Ευρώπην. Και να δώσει ο Θεός να προξενήσουν καλό οπού με την σπουδήν στολίζομε τα ήθη μας και ερευνώντας τας Γραφάς, καθώς λέγει ο Κύριος, ευρίσκομεν τι να κάμωμε και πώς να πολιτευτούμε σε τούτην την ζωήν...

Μα και πάνω στα ίδια τα βιβλία που έστειλε, σημειώνει με πάθος τις οδηγίες του:

> Και τόδε εμού Πρίγκου να βρίσκεται στη μικρήν βιβλιοθήκην της πατρίδος μου Ζαγοράς. Βολετό μετέπειτα και άλλοι να φέρουν και άλλα βιβλία στην πατρίδα και γενή η βιβλιοθήκη μεγαλύτερη. Άμποτες να τα αναγινώσκουν και να μην στέκουν διά να τα χαλνά ο κονιορτός. Έτζι ελπίζω ότι θέλει ευρεθούνε ερασταί να τα αναγινώσκουν και να ωφελούνται από τα γεγραμμένα.

Στα 1762 λοιπόν, ο Ιωάννης Πρίγκος, ο πρώτος ίσως συνειδητός βιβλιοθηκάρι-

ος του Νέου Ελληνισμού, οραματιζόταν μια σχολική βιβλιοθήκη προσαρτημένη στην υπηρεσία ενός ανώτερου σχολείου, του Ελληνομουσείου, που θα οικοδομούσε στα 1777. Μια βιβλιοθήκη που θα ήταν ταυτόχρονα και λαϊκή, στη διάθεση δηλαδή όλων των μελών της κοινότητας: «Όποιος θέλει και οπόταν θέλει [...] όλα διά όλους», γράφει ο ίδιος. Ιδού η βασική αρχή μιας λαϊκής βιβλιοθήκης με ελεύθερη πρόσβαση για τον καθένα.

Και με την ευκαιρία να υπενθυμίσω – αφού οι Έλληνες και το ελληνικό κράτος έχουν πάθει αμνησία– τη σημασία που έδινε και ο Κοραής στη σχολική βιβλιοθήκη, όταν έγραφε στους κατοίκους της Σμύρνης:

> Θέλετε να ευδοκιμήσει το σχολείον σας; Πρέπει να αρχίσετε από το να καταστήσετε βιβλιοθήκην καλήν και πλουσίαν· ανάγκη δεν είναι να την κάμετε παρευθύς τοιαύτην, ανάγκη όμως είναι να αρχίσετε.

Συνολικά ο κυρ Ιωάννης, μέχρι το 1776 που εγύρισε πίσω στη Ζαγορά, έστειλε περίπου 800 τόμους βιβλίων. Τα περισσότερα ήσαν σπάνιες εκδόσεις αρχαίας ελληνικής γραμματείας καθώς και έργα βυζαντινών συγγραφέων, χρονογράφων και ιστορικών, καθώς και πατέρων της Εκκλησίας. Λιγότερα ήσαν τα φιλοσοφικά βιβλία, τα ιστορικά και οι γεωγραφίες. Τέλος, είχε στείλει άτλαντες και χάρτες, καθώς και βιβλία με απεικονίσεις πόλεων, τόπων, ναών και αγαλμάτων της κλασικής αρχαιότητας. Βασικό κριτήριο για την επιλογή των βιβλίων ήταν η δυνατότητά τους να χρησιμοποιηθούν ως εγχειρίδια για διδασκαλία.

Όμως, φαίνεται ότι τα βιβλία άργησαν πολύ να φτάσουν στη Ζαγορά. Κι όχι μόνο αυτό. Ύστερα από τρία χρόνια, στα 1765, ο εφημέριος της Αγίας Κυριακής θα πληροφορήσει τον Πρίγκο ότι το σχολείο δεν λειτουργεί πλέον κι ότι τα βιβλία που είχε στείλει είναι ακόμη κλειδωμένα στις κασέλες τους, διότι «δεν ηξεύρει κανείς να τα διαβάσει». Η είδηση αυτή, ασφαλώς, θα επίκρανε τον κυρ Ιωάννη, μολονότι πιστεύω ότι δεν θα τον εξέπληξε και πολύ. Ωστόσο, κατάλαβε ποιος παράγοντας θα ήταν εκείνος που θα βοηθούσε το ζωντάνεμα της βιβλιοθήκης: Η ίδρυση ενός ανωτέρου σχολείου, το οποίο εκτός του ότι θα προσέφερε παιδεία και γνώσεις στους νέους, θα γινόταν με τη βιβλιοθήκη του κέντρο πνευματικής και πολιτιστικής προόδου για τον τόπο. Επειδή είχε μάθει μάλιστα ότι από το 1762 βρισκόταν στη Ζαγορά ο συμπατριώτης του έκπτωτος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Καλλίνικος ο Δ΄ ενώ Μητροπολίτης Δημητριάδος ήταν ο αδελφός του Καλλίνικου Γρηγόριος, θα κάμει και μια έμμεση έκκληση στους δύο αυτούς ιεράρχες να τον βοηθήσουν. Απτόητος, εν τω μεταξύ, θα συνεχίσει να στέλνει βιβλία. Ποιος τάχα θα μπορούσε να «καταφρονήση τον πόθον» αυτού του παθιασμένου Έλληνα; Ποιος τάχα δεν θα βοηθούσε έναν τόσο πεισματάρη άνθρωπο, που ό,τι αποφάσιζε θα το έκανε πράξη, αφού είχε μέσα του τον «ζήλον του Κυρίου»; Θα απαντήσει στον εφημέριο της Αγίας Κυριακής:

> Είδα και τα βιβλία οπού κλειδωμένα στέκουν και με το να μην είναι σχολείο και ο Θεός να δώσει διά επιμελείας του Παναγιωτάτου [εννοεί τον Καλλίνικο] και του Πανιερωτάτου [εννοεί τον Γρηγόριο] και της πατρίδος μας τους προεστούς να κάνουν να είναι σχολείο, να είναι εις χρήσιν και τα βιβλία οπού είναι από ένα κάθα λογής. Τώρα έστειλα από εδώ άλλες δύο κασέλες και από Βενε-

> τία άλλη μία. Τα έστειλα του κυρ Δημήτρη Φρονίμου στην Πόλη, να τα στείλη αυτού. Και είναι και αυτά από ένα κάθα λογής. Και ο Θεός να δώση να γένη αυτού σχολείο, να είναι εις δούλεψιν της πατρίδος.

Γνωρίζοντας, την παρουσία του Καλλίνικου στη Ζαγορά, αρχίζει αλληλογραφία με το φωτισμένο και φιλόπατρι ιεράρχη, που θα αναλάβει με θερμό ζήλο να προωθήσει τα σχέδια του συμπατριώτη του. Ο Πρίγκος του στέλνει αμέσως χρήματα για να λειτουργήσει πάλι το κατώτερο «Σχολείο των Κοινών Γραμμάτων», που ήταν ένα είδος δημοτικού. Θα εξασφαλισθεί έτσι ο μισθός ενός δασκάλου για δέκα χρόνια. Το 1779 ο Καλλίνικος θα ανακαινίσει το κτήριο και θα εξασφαλίσει μονίμως τη μισθοδοσία. Ενώ ήδη από το 1767, με χρήματα του κυρ Ιωάννη, είχε οικοδομηθεί, κοντά στο ναό του Προδρόμου, το πέτρινο κτήριο της Βιβλιοθήκης.

Την ίδια αυτή εποχή, στη διάρκεια της εικοσαετίας 1759 - 1779, ο Κοσμάς Αιτωλός θα διατρέξει ολόκληρη σχεδόν την Ήπειρο με την προτροπή «Δράξασθε Παιδείας». Τότε, όμως, θα αρχίσει να πλάθεται και η μεγάλη αλλά και τόσο τραγική μοίρα του Ρήγα Φεραίου ή Βελεστινλή: Στα 1772, σε ηλικία περίπου δεκαπέντε χρόνων, θα μαθητέψει στο Σχολείο των Κοινών Γραμμάτων της Ζαγοράς, αυτό που είχαν ανοίξει πάλι από το 1766 τα χρήματα του Πρίγκου και ο αγώνας του Καλλίνικου, και στα έντιμα χέρια του δασκάλου Κωνσταντίνου Τριανταφυλίδη, που πολλοί τον εγνώριζαν ως Λογιώτατο και που, κοντά στα φιλολογικά μαθήματα, είχε την τόλμη να διδάξει στοιχεία φυσικών επιστημών. Έτσι, ο Ρήγας θα αρχίσει να μπαίνει σ' ένα ρεύμα που θα τον οδηγούσε σύντομα στον διαφωτισμό και στο πνεύμα της γαλλικής επανάστασης. Το ρεύμα αυτό, έχουν γράψει οι ιστορικοί Νικαρούσης και Ευαγγελίδης[1], αναρίπισε τον Ρήγα κιόλας από τότε που άνοιγε τις σελίδες των γεωγραφιών, των ατλάντων και των άλλων βιβλίων, που από τα 1762 είχε αρχίσει να στέλνει ο ταπεινός Πρίγκος στη Ζαγορά. Ο Τρύφων Ευαγγελίδης θα γράψει μάλιστα τα εξής:

> Εν τη βιβλιοθήκη ταύτα μελετών τα επιστημονικά και ιστοριογραφικά συγγράμματα, κατά τον χρόνον της αυτόθι σπουδής του ο Ρήγας, ενεπνεύσθη την απελευθέρωσιν του γένους. Ουκ ολίγον συνετέλεσαν και αι εν τοις βιβλίοις σημειώσεις του Πρίγκου.

Εν τω μεταξύ ο Πρίγκος δεν χάνει τον καιρό του στο Άμστερνταμ. Παρακολουθεί την πνευματική κίνηση της Ευρώπης και τα επιστημονικά επιτεύγματα. Σημειώνει και σχολιάζει όλα όσα θα μπορούσαν να κάμουν τους Έλληνες να ιδούν χωρίς προκατάληψη την επιστημονική έρευνα και γνώση. Πληροφορείται ότι ένας μεγάλος Γάλλος διανοούμενος, ο Βολταίρος, κάνει εκκλήσεις στους βασιλιάδες να διώξουν τους Τούρκους από την Ευρώπη. Θα σημειώσει την είδηση που εδιάβασε στις εφημερίδες:

> Ο νατουραλίστας Βολταίρης έγραψε βιβλίο και το ετύπωσε και [....] λέγει είναι δίκαιο να ομονοιάσουν ούλοι οι βασιλείς της Ευρώπης να εξανθρακίσουν τον Τούρκο από την Ευρώπη, ότι έκαμε και κάνει πολλή φθορά εις την χριστιανωσύνη, και κάθα τόσο ταράσσει την Ευ-

[1] Αδάμ Νικαρούσης, «Ο Ρήγας, η Σχολή και η Βιβλιοθήκη της Ζαγοράς», *Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας Ελλάδος* (Νέα Σειρά), τ. 1, τευχ. 3 (1929) 53-88 και Τρύφων Ευαγγελίδης, *Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας*, 1936, Ανατύπωση Καραβίας, Αθήνα 1992.

> ρώπη βάζοντάς τη σε πολέμους. Αν το έγραψε αυτό αληθινά, έκαμε καλά και το έγραψε...

Το ενδιαφέρον του για την πίστη του Γένους, την Ορθοδοξία, είναι πάντα ζωηρό. Έχει αντιληφθεί, όμως, ότι οι Έλληνες δεν γνωρίζουν τον Χριστιανισμό τους, τα δόγματα και τα Ιερά Βιβλία του. Το αντίθετο βλέπει ότι συμβαίνει με τους Καθολικούς και τους Προτεστάντες. Θα γράψει αρχικά ο ίδιος μια *Κατήχηση*, που η σεμνότητά του φαίνεται ότι τον εμπόδισε να την εκδόσει. Στη συνέχεια θα κάμει έκκληση στον Πατριάρχη Καλλίνικο, στη Ζαγορά, να συγγράψει ένα σχετικό βιβλίο και να το στείλει για να το τυπώσει στο Άμστερνταμ. Ο Καλλίνικος, όμως, προτίμησε να γράψει ένα βιβλίο κατηχήσεως για ιερείς. Έτσι, ο Πρίγκος προτίμησε να ανατυπώσει τα βιβλία δύο σοφών Ελλήνων, που εκτιμούσε βαθύτατα. Το πρώτο, ήταν *η Πέτρα Σκανδάλου* του Κεφαλονίτη ιερωμένου Ηλία Μηνιάτη, που είχε εκδοθεί για πρώτη φορά στα 1718 στη Λειψία. Ο Πρίγκος θα το ανατυπώσει στα 1760. Το δεύτερο, ήταν το έργο του μεγάλου δασκάλου του γένους Ευγένιου Βουλγάρεως *Ορθόδοξος Ομολογία της Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας της Ανατολικής*, που το είχε διαβάσει στα 1759. Να τι γράφει για την εντύπωση που του άφησε:

> Ήτον πολλά χρειαζόμενο τα σχολεία μας να δίνουν μαθήματα αυτήν την ορθόδοξον ομολογίαν... Την πίστην πρώτα να ηξεύρωμεν, να μην είμεστε χριστιανοί με το όνομα αλλά και με τα έργα. Έχουν χρέος οι επίσκοποι ετούτο να ορίσουν να γενή. Οι πολιτείες έχουν χρέος να το κάμουν. Οι γονείς των παιδίων έχουν χρέος να το ακολουθήσουν, να μαθαίνουν τα μικρά παιδία τι πιστεύουν. Αν ρωτηθούν και από τινα αιρετικόν να ηξεύρουν να αποκρίνωνται ότι αλλέως είμεστε σαν ζώα, να είμεστε χριστιανοί και να μην ηξεύρωμε την πίστην του Χριστού.

Θα ξανατυπώσει το βιβλίο αυτό του Βουλγάρεως στα 1767 στον ίδιο τόμο, μαζί με άλλα ανάλογα κείμενα: του Γενναδίου Σχολάριου, του Μεγάλου Αθανασίου καθώς και το «Συμβόλον της Πίστεως» των Οικουμενικών Συνόδων.

Ταυτόχρονα, πλέοντας μέσα στο εκλαϊκευτικό ρεύμα του νεοελληνικού διαφωτισμού, που τότε αρχίζει να σαλεύει, θα διατυπώσει την άποψή του για την ανάγκη να μεταφραστούν οι Γραφές στην απλή, κοινή γλώσσα του λαού, σ' αυτήν που και ο ίδιος έγραψε τους στοχασμούς του. Να τι γράφει, στο πρώτο εξώφυλλο του βιβλίου, για τη μετάφραση της Καινής Διαθήκης που είχε εκδόσει στα 1638 ο Μάξιμος Καλλιπολίτης:

> Η Καινή Διαθήκη εξηγημένη από το ελληνικό στο απλό, στην γλώσσα οπού τώρα ομιλούμε. Είναι δύο όμοια βιβλία τούτα. Ετούτο είναι ο πρώτος τόμος. Είναι εξηγημένα να καταλαβαίνωμε· όμως το ελληνικό πρωτότυπο άλλη νοστιμάδα και γλύκα έχει. Όμως όποιος δεν το καταλαβαίνει τι λέγει βέβαια καλύτερα το απλό αγαπά... Η Εκκλησία μας δεν το δέχεται τόσον αυτά τα εξηγητά Ευαγγέλια, φοβώντας να μην παρεξηγηθή τίποτε σφάλμα και γεννηθή καμία αίρεσις... Όμως, καθώς και ο εδώ πρόλογος λέγει, εξηγηθή σε τόσες απλές γλώσσες. Οι Ολλανδέζοι καθώς ομιλούσι απλά, έτσι είναι εξηγημένο, και οι Ρούσσοι ομοίως, και άλλοι. Μόνον εμείς ακούμε το ελληνικό και οι Ιταλοί το λατίνο. Διαβάζουν και καθόλου δεν αγροικούν. Το εξήγησαν όμως και ιταλικά.

Και από τη θέση του αυτή, σχετικά με τη μετάφραση των Γραφών στην κοινή γλώσσα, και από τη βαθύτατη εκτίμηση

που είχε στον Βούλγαρι, καταλαβαίνει κανείς ότι ο Πρίγκος δεν έπλεε μέσα στο επίσημο αντιδραστικό πνεύμα που διοικούσε τότε την Ορθόδοξη Εκκλησία.

Πρίγκος και Κοραής

Στα 1772 φτάνει στο Άμστερνταμ ως αντιπρόσωπος εμπορικής εταιρείας, που εδρεύει στη Σμύρνη, ο εικοσιτριάχρονος σιορ Διαμαντής Κοραής. Ο Πρίγκος γνωρίστηκε με τον μέλλοντα ηγέτη του Ελληνικού Διαφωτισμού. Μας το λέει ο βοηθός του Κοραή, ο Σταμάτης Πέτρου στα «Γράμματα από το Άμστερνταμ», που έστειλε στη Σμύρνη από το 1772 μέχρι το 1774.

Εκεί ο Πρίγκος αναφέρεται επανειλημμένα ως σιορ Μπρίγκος και είναι σαφές ότι συναντήθηκε πολλές φορές με τον Κοραή και τον παραγιό του. Οι συναντήσεις αυτές είχαν σχέση με την εργασία που έκαναν και οι τρεις. Ο Πέτρου χρησιμοποίησε μερικές φορές τον σχεδόν πενηντάχρονο τότε κυρ Ιωάννη ως ενδιάμεσο για την αλληλογραφία που είχε με τον ένα συνεταίρο του Κοραή, στη Σμύρνη, τον Στάθη Θωμά. Οι σχέσεις του Πρίγκου με τον παραγιό φαίνονται καλύτερες από εκείνες που είχε με το αφεντικό. Ο Κοραής βρισκόταν εξαρχής σε σύγκρουση με τον Σταμάτη Πέτρου, επειδή ο δεύτερος, άνθρωπος αμόρφωτος και απλοϊκός, με αυστηρά παραδοσιακές αρχές, διαφωνούσε βαθιά και υπέβλεπε τον τρόπο που εζούσε και ασκούσε το εμπόριο ο νεαρός Κοραής, ο οποίος σε μικρό διάστημα από την εγκατάστασή τους στο Άμστερνταμ εκδήλωσε, κάποτε πολύ προκλητικά για τη μικρή παροικία, τη σύγκρουση και μάλιστα τη ρήξη του με τις παραδοσιακές αξίες των υποδούλων. Σύμφωνα με τον Φίλιππο Ηλιού, που επιμελήθηκε την έκδοση των επιστολών του Σταμάτη[2], η στάση εξέγερσης και ανατροπής του Κοραή, που πρωτοεκδηλώθηκε με άμεσο τρόπο στο Άμστερνταμ, σχετίζεται με την τεράστια επίδραση που είχαν επάνω του οι πρόοδοι, σε πολλούς τομείς, των Προτεσταντών στην Ολλανδία και η σύνταξή του με τις ευδαιμονιστικές αξίες, την ατομική ελευθερία, την ελευθερία της σκέψης καθώς και την ανεξιθρησκία, που εγνώρισε εκεί, στην αναζήτησή του νέων μορφών κοινωνικού βίου για το γένος.

Ο Κοραής θα διώξει τελικά τον παραγιό από κοντά του, διότι είχε βάσιμες υποψίες ότι αυτός ήταν που έστειλε στον πατέρα του και τον Στάθη Θωμά επιστολές όπου τον κακολογούσε για τη ζωή που έκανε και για τις εμπορικές του ικανότητες. Η αλήθεια είναι ότι η εμπορική του δράση ήταν παράτολμη για την παραδοσιακή νοοτροπία των Ελλήνων εμπόρων, διότι ο Κοραής προσπάθησε να περάσει στην επιχείρησή του τις νέες αρχές του ευρωπαϊκού εμπορίου, ιδρύοντας μάλιστα την περίφημη «βιοτεχνία των τσοχών». Όμως, το παραδοσιακό εμπόριο των Ελλήνων ήταν μεταπρατικό και οι συνεταίροι του δεν μπόρεσαν να τον καταλάβουν, δεδομένης και της πολεμικής που φαίνεται ότι του έκανε ο Πέτρου. Αποτέλεσμα ήταν να έλθει η καταστροφή που ανάγκασε τον Κοραή να επιστρέψει στη Σμύρνη, κοντά στους γονείς του (το 1777).

Είναι βέβαιο, πάντως, ότι ο Πέτρου και άλλοι έμποροι της παροικίας, ανάμεσά τους και ο Πρίγκος, δεν εκτιμούσαν και πολύ τις εμπορικές ικανότητες του

[2] Σταμάτης Πέτρου, *Γράμματα από το Άμστερνταμ*, (επιμ. Φίλιππος Ηλιού), Νέα ελληνική βιβλιοθήκη, Αθήνα 1976.

Κοραή: «τούτος για νεγότζιο (δηλ. εμπόριο) δεν είναι», έλεγαν. Από τις επιστολές του Πέτρου φαίνεται ότι ο κυρ Ιωάννης είχε αποδοκιμάσει τον Κοραή, επειδή ο δεύτερος χρησιμοποιούσε ως βοηθό στις συναλλαγές τον γιο ενός ανταγωνιστή του. Άλλες φορές, ο Πρίγκος στις συναντήσεις του με τον παραγιό κουτσομπολεύει τον Κοραή. Στις επιστολές αναφέρονται ρητά δύο, τουλάχιστον, συναντήσεις του Πρίγκου με τον Κοραή, όπου ο δεύτερος ερωτά τον κυρ Ιωάννη, στην πρώτη συνάντηση, «αν ειξεύρει ποίος εχθρός ήτανε οπού τα έγραψεν του πατέρα του» ενώ, στην δεύτερη, (είχε προηγηθεί εν τω μεταξύ μια επιστολή όπου ο πατέρας επιπλήττει τον γιο), δίνει στον Πρίγκο να αντιγράψει μια επιστολή, που είχε γράψει ο Κοραής και να τη στείλει στον πατέρα του (σ' αυτήν ο Πρίγκος υπερασπιζόταν τον Κοραή). Γράφει στο γράμμα του ο Σταμάτης:

> Τώρα αγκαλιάστηκεν στους εδώ Ρωμαίους, οπού πρώτον δεν ήθελεν να τους δη, γυρεύει να τους παρακινήση να γράψουν προς τον πατέρα του πως εκείνα οπού έμαθε διά τον υιόν του είνε ψεύματα. Εσύνθεσεν μίαν γραφήν πως την γράφει ο σιορ Μπρίγκος προς τον πατέρα του και την έγραψεν κατά την θέλησίν του, και την έδωσε του σιορ Μπρίγκου, και τον παρεκάλεσε πολλά να την μεταγράψη και να την στείλη του πατέρα του, την οποία γραφήν μου την εδιάβασεν ο σιορ Μπρίγκος και με λέγει πως με τα πολλά παρακαλέσματα οπού μ' έκαμεν θα την μεταγράψω να την στείλω του πατέρα του· και της αυθεντίας σου θα να σας γράψη εκείνα οπού είδεν και ήκουσεν. Ο σιορ Διαμαντής γυρεύει να κρύψη την χάρμπα μες στο τσουβάλι.

Το ότι έγραψε ο Πρίγκος την επιστολή, είναι νομίζω απόδειξη για το πόσο καλός και επιεικής άνθρωπος ήταν. Ασφαλώς δεν θα έβλεπε με καλό μάτι τη συμπεριφορά και την εμπορική δράση του Κοραή –απόδειξη ότι ενημέρωνε συστηματικά τον Σταμάτη– φαίνεται, όμως, ότι τον είχε συμπαθήσει, λόγω της νεαρής του ηλικίας. Είναι άγνωστο, πάντως, κατά πόσον οι δύο έμποροι είχαν συνομιλήσει σχετικά με τις ιδέες που είχαν για την προκοπή και την απελευθέρωση του Γένους. Γνωστού όντος του επιφυλακτικού χαρακτήρα του Κοραή, θεωρώ σχεδόν βέβαιο ότι τέτοια συνομιλία ουδέποτε έγινε. Αλλά η συμπάθεια του Πρίγκου εκδηλώθηκε περισσότερο όταν του εδάνεισε χρήματα, τα οποία όμως ο Κοραής δεν τα επέστρεψε μέσα στην καθορισμένη προθεσμία. Η οργή πού εκδήλωσε τότε ο κυρ Ιωάννης στον παραγιό είναι χαρακτηριστική για το πόσο μεγάλη σημασία έδινε ο Πρίγκος στον λόγο και την τιμή ενός εμπόρου. Το περιστατικό αυτό, όμως, δείχνει επιπλέον ότι η εμπορική σταδιοδρομία του Κοραή ήταν σε θέση δεινή και έβαινε ήδη προς το τέλος της.

Γράφει ο Σταμάτης σε ένα από τα γράμματά του:

> Ο σιορ Μπρίγκος είνε ψυχραμένος με την αυθεντία του, επειδή του έκαμε τόσαις καλωσύναις και μίαν ημέραν του εζήτησε να του δανείση τρεις χιλιάδες φιορίνια να του τα επιστρέψει μετά τρεις εβδομάδας και του το είπε διά εγγράφου, και τώρα απέρασαν τρεις μήνες και ακόμα δεν του τα έδωσεν. Ο σιορ Μπρίγκος με κράζει και μου το λέγει, και με θυμόν, λέγοντάς μου πως η αυθεντία του είνε ψεύτης, επειδή μήτε εις τον λόγον του στέκει, αλλά μήτε εις τα γράμματά του, αυτός δεν είνε τιμημένος άνθρωπος και εγώ φοβούμαι από αυτόν και διά τούτο θέλω τα χρήματά μου...

Από τα περιστατικά αυτά συμπεραίνει κανείς ότι ο Πρίγκος δεν φαίνεται να κατάλαβε τις πνευματικές αναζητήσεις του νεαρού Κοραή· άλλωστε, ο δεύτερος, προτιμούσε σχεδόν αποκλειστικά τη συναναστροφή των Ολλανδών φίλων του διανοουμένων, που του χρησίμευσαν και ως δάσκαλοι. Ο Πρίγκος δεν ήταν γι' αυτόν τίποτε διαφορετικό ή καλύτερο από τον αμόρφωτο παραγιό του, τον Σταμάτη Πέτρου – το πολύ, ίσως, ο καλός και επιεικής συμπατριώτης που τον εβοήθησε σε κάποιες δύσκολες στιγμές της ζωής του. Υπήρχε, βέβαια, και η διαφορά στην ηλικία: δύο διαφορετικές γενιές, η πρώτη αποχωρούσε από τη ζωή, η δεύτερη ανερχόταν ορμητική στο προσκήνιο της Ιστορίας. Έχοντας διαβάσει τώρα τα γραφτά του Πρίγκου μπορούμε να πούμε ότι παρόλες τις ομοιότητές τους, στην ουσία ανήκουν σε δύο διαφορετικούς κόσμους. Ο Πρίγκος, πράγματι εβοήθησε τον Κοραή και μάλλον τον συμπάθησε, όπως θα συμπαθούσε, όμως, κάθε συμπατριώτη του νέο που διψούσε για μάθηση.

Όπως είδαμε, βρισκόταν πιο κοντά στον κόσμο του Σταμάτη. Ωστόσο, το πνεύμα του ήταν πιο ανοικτό και διαθέσιμο στις εντυπώσεις που του προσέφερε η Ευρώπη, κι είχε τη δυνατότητα να βγαίνει και να απλώνεται μακριά από την ατομικότητα και το επάγγελμά του. Μήπως είναι τυχαίο ότι τα γραφτά που μας άφησε ο Σταμάτης δεν ασχολούνται με τίποτε άλλο, παρά με τα επαγγελματικά του, ενώ ο Πρίγκος στα δικά του δεν μας άφησε μήτε μία γραμμή για το τι λογής εμπόριο έκανε; Ωστόσο, ο Κοραής ήταν αρχοντόπουλο, με την αυτοπεποίθηση, την έπαρση και την επιθετικότητα που έχει ένας τυπικός αστός των μέσων του 19ου αιώνα, που ανήκει σε μια ραγδαία ανερχόμενη τάξη. Σε σύντομο διάστημα από την άφιξή του στο Άμστερνταμ, οδηγήθηκε σε οριστική ρήξη με την παραδοσιακή τάξη. Ουδέποτε θα χρησιμοποιήσει για τους συμπατριώτες του τον όρο Ρωμιοί, αλλά τον όρο Γραικοί, δηλαδή Έλληνες. Θα επηρεαστεί από τον Προτεσταντισμό και θα γίνει εχθρός αμείλικτος του ορθοδόξου κλήρου. Θα δώσει το σύνθημα για τη μελέτη του αρχαιοελληνικού πολιτισμού, θα ενδιαφερθεί ελάχιστα για το Βυζάντιο και τα κείμενα των πατέρων της Εκκλησίας. Απεναντίας, στην ωριμότητά του θα γίνει κήρυκας του ευρωπαϊκού πνεύματος του ορθολογισμού, θα αποδεσμεύσει τη σκέψη του από την ορθόδοξη θεολογική παράδοση και θα ενσαρκώσει την πιο ριζοσπαστική τάση του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Ακόμη και στην άσκηση του εμπορίου θα ξεφύγει από την πεπατημένη.

Ο κυρ Ιωάννης απέχει πολύ βέβαια από το κλειστό, αντιδραστικό παραδοσιακό σύστημα σχέσεων, αντιλήψεων και συμπεριφορών που εκφράζει ο Σταμάτης Πέτρου στη σύγκρουσή του με τον Κοραή, μήτε συμμερίζεται τον περίπου μεταφυσικό φόβο του Σταμάτη για κάθε τι ξένο, νεωτερικό. Δεν έχει καμιά σχέση, παρά την προσκόλλησή του στα δόγματα της Ορθοδοξίας, με την κακόπιστη και υπερσυντηρητική στάση των επισήμων φορέων της Εκκλησίας, μολονότι στην εποχή του δεν είχε ακόμη εκδηλωθεί η αντίδρασή της με την οξύτητα που εκδηλώθηκε στα χρόνια της ωριμότητας του Κοραή (αρχές 18ου αιώνα). Μπορεί να ελάτρεψε τα κείμενα των Πατέρων, δεν υπήρξε όμως δύσπιστος απέναντι στην αρχαιοελληνική γραμματεία, με έργα της οποίας εγέμισε τη Βιβλιοθήκη της Ζαγοράς. Την Ευρώπη θα την ιδεί κριτικά,

δίχως προκατάληψη, αλλά και δίχως να υπερεκτιμήσει τα επιτεύγματά της. Θα σταθεί και θα αντικρίσει με σπαραγμό την κοινωνική και πολιτιστική κατάντια του υπόδουλου ελληνισμού και, όπως ο Κοραής και άλλοι λόγιοι του Διαφωτισμού, θα διακηρύξει την ανάγκη πρώτα να μορφωθούν οι Έλληνες κι ύστερα να ξεσηκωθούν για την ελευθερία τους. Η στάση του είναι εναντίον του κλήρου, θεωρώντας το μεγαλύτερο μέρος του ανάξιο και τη συμπεριφορά του συχνότατα αντιχριστιανική. Θα ελεεινολογήσει τη δίψα των παπάδων για πλουτισμό και την αδιαφορία τους για τη μόρφωση του λαού. Δεν θα χαρισθεί μήτε στους Καθολικούς ιερωμένους· μόνο τη διαγωγή των Προτεσταντών θα επαινέσει. Τέλος, μολονότι εθαύμασε, όπως και ο Κοραής, τα μεταρρυθμιστικά έργα πεφωτισμένων πριγκίπων και αυτοκρατόρων, έγινε τελικά υπέρμαχος της δημοκρατίας και της αξιοκρατίας.

Μολαταύτα, αντίθετα από τον Κοραή, είναι ένας απλός άνθρωπος του λαού, από πολύ φτωχούς γονείς, που στη ζωή του εγνώρισε την απονιά και τη δυστυχία. Έμεινε αγράμματος και μόνο όταν μπόρεσε να ορθοποδήσει οικονομικά άρχισε να μορφώνεται μόνος του, διαβάζοντας τα βιβλία εκείνα που μονάχα το ένστιχτό του υποδείκνυε. Έφερε βαρέως πάντα το γεγονός ότι δεν μορφώθηκε κοντά σε ένα δάσκαλο και την ώρα που έπρεπε. Πάντως, δεν νομίζω ότι το γεγονός πως δεν είχε την μεγάλη παιδεία και εξέλιξη του Κοραή, για να μας αφήσει τελικά ένα «γράψιμο απελέκητο», ήταν η αιτία εκείνη που τον διαφοροποίησε από τον μεγάλο διδάσκαλο και όσους τον ακολούθησαν. Αλλά και δεν είναι η διαφορά μιας ολόκληρης γενεάς που τους χωρίζει ώστε αν, σύμφωνα με τις περιόδους του Δημαρά, κατατάξουμε τον Κοραή στην τρίτη περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, εκείνη της εθνικής παλιγγενεσίας (1800 - 1821), θα πρέπει να κατατάξουμε τον Πρίγκο στην πρώτη πρώιμη περίοδο, την περίοδο του διαφωτισμένου δεσποτισμού (1750 - 1774) με πιο σπουδαίους εκπροσώπους τον Ευγένιο Βούλγαρι, τον Ιώσηπο Μοισιόδακα και τον Θωμά Μανδακάση, των οποίων είναι σύγχρονος.

Ο Πρίγκος έχει αλλού βυθισμένες τις ρίζες του. Ο ώριμος Κοραής έρχεται από τον Ορθό Λόγο του γαλλικού Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επαναστάσεως· μέσω του Ορθού Λόγου συνδέεται πάλι με την πνευματική κληρονομιά της αρχαιότητας –από όπου σιωπηρά θα παραληφθεί η μεταφυσική του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη– και με τον Ορθό Λόγο ως κριτήριο ελέγχει τη γνησιότητα του θρησκευτικού συναισθήματος. Το Βυζάντιο δεν θα τον προσελκύσει. Ο Πρίγκος, αντίθετα, έρχεται από το ορθόδοξο Βυζάντιο και από το κοινοτικό πνεύμα των αιώνων της Τουρκοκρατίας. Δεν είναι τυχαίο ότι τους συμπατριώτες του θα τους ονομάζει Ρωμαίους –όρος προερχόμενος κατευθείαν από το Βυζάντιο– και όχι Έλληνες. Είναι γνήσιο τέκνο της πρώιμης πνευματικής αφύπνισης που εγνώρισε το γένος, ύστερα κυρίως από τις συνθήκες του Κάρλοβιτς (1699) και του Πασσάροβιτς (1718), που επέτρεψαν την αστραπιαία ανάπτυξη του εμπορίου και της ναυτιλίας, ανάπτυξη που ενδυναμώθηκε ακόμη περισσότερο με τη συνθήκη του Κιουτσούκ - Καϊναρτζή στα 1774, οπότε και τραυματίσθηκε σοβαρά το κύρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και περιορίσθηκε η ισχύς της.

Στην πατρίδα

Στα μέσα του 1776, ύστερα από τριάντα έξη χρόνια στην ξενητειά, ο Πρίγκος επιστρέφει στην αγαπημένη του Ζαγορά, πλούσιος, όχι μόνο σε υλικά αγαθά, αλλά και σε πνευματική καλλιέργεια και πείρα. Η Ευρώπη τον είχε διδάξει πολλά, θετικά και αρνητικά. Οι οικονομικές συνθήκες στο Πήλιο, και στη Ζαγορά ειδικότερα, δεν ήσαν καλές τη χρονιά του γυρισμού του· η ζωή των κατοίκων ήταν πολύ δύσκολη. Το χωριό μαστιζόταν από την κακοδιοίκηση, την αδιαφορία, το φατριασμό και το άθλιο πνεύμα εκμετάλλευσης των προεστών, που ήσαν άνθρωποι ιδιοτελείς, μικρόψυχοι και κοντόφθαλμοι. Σε λίγους μήνες θα παντρευτεί την ανιψιά του έκπτωτου Πατριάρχη Καλλίνικου και οι δύο μαζί θα θέσουν αμέσως σε εφαρμογή το σχέδιο του φωτισμένου ιεράρχη για την οικοδόμηση και λειτουργία με σύγχρονες αρχές ενός ανώτερου σχολείου, του Ελληνομουσείου, που ήταν έτοιμο τον άλλο χρόνο, στα 1777. Το οικοδόμημα κτίστηκε κοντά στο κτίριο της Βιβλιοθήκης, που είχε γίνει πριν από δέκα χρόνια με χρήματα του κυρ Ιωάννη, με τρόπο που να επικοινωνεί μαζί της. Το σχολείο είχε και δωμάτια για να λειτουργήσει ένα οικοτροφείο. Ο Καλλίνικος, μολονότι γέρος πια και άρρωστος, εφρόντισε για τον εμπλουτισμό της βιβλιοθήκης με νέα βιβλία (εδώρησε μάλιστα και τα δικά του) καθώς και με την οργάνωση του υλικού της. Ασχολήθηκε με τα βιβλία του Πρίγκου, τα εταξινόμησε και προσπάθησε να εκτιμήσει την αξία τους. Σημείωσε, επιπλέον, τις ελλείψεις και έκανε έκκληση στους ξενητεμένους Ζαγοριανούς να στείλουν βιβλία για να συμπληρωθεί η συλλογή. Οι συγγραφείς της *Νεωτερικής Γεωγραφίας* Φιλιππίδης και Κωνσταντάς έχουν σημειώσει μερικά από τα γεγονότα αυτά:

> Και ο Ιωάννης Πρίγκος, ο οποίος εχρημάτισε πραγματευτής εις την Ολλάνδα με πολλή φήμη, και ευεργέτης της πατρίδος του ειπέρ τις άλλος, ωσάν οπού διά την προκοπή και βελτίωσι και τιμή της, έστειλε από την Ολλάνδα μια βιβλιοθήκη αξιόλογη, πλουτισμένη σχεδόν με όλα τα Ελληνικά βιβλία, και με πολλά άλλα αλλόγλωσσα· προς τούτοις έβαλε και μια ποσότητα αρκετή εξ ιδίων του διά να πληρώνεται με αυτής το διάφορο ο δάσκαλος του σχολείου... Έκτισε και σπίτια εις ανάπαυσι του δασκάλου και των ξένων μαθητών· τέλος πάντων εγύρισε και μόνος του σχεδόν εξηκοντούτης, με σκοπό να ησυχάση εκεί και να αφιερώση όλο του τον εαυτό και τα πλούτη του εις την βελτίωσι των πατριωτών του.

Στο Ελληνομουσείο η διδασκαλία γινόταν με σύγχρονες μεθόδους· διδασκόταν η ελληνική γλώσσα, μαθηματικά, γεωγραφία, ιστορία και φυσική. Από τη σχολή αποφοίτησαν αρκετοί σημαντικοί αγωνιστές και λόγιοι – ανάμεσα τους ο Άνθιμος Γαζής και ο Γρηγόριος Κωνσταντάς. Οι δύο αυτοί σημαντικοί εκπρόσωποι του Διαφωτισμού θα ίδρυαν αργότερα ένα ανάλογο σχολείο στην πατρίδα τους, τις Μηλιές του Πηλίου.

Τον Ιούλιο του 1789, ο κυρ Ιωάννης αρρώστησε βαριά. Κατάλαβε ότι ο θάνατος πλησίαζε. Εζήτησε συγγνώμη από τους συγγενείς και τους φίλους του, εξομολογήθηκε τις αμαρτίες του και έκλεισε τα μάτια. Ετάφη στο κοιμητήριο του Αγίου Γεωργίου.

Αυτή ήταν η ζωή, τα λόγια και τα μικρά μεγάλα έργα του κυρ Ιωάννη Πρίγκου, εραστή των βιβλίων, που πριν από

διακόσια χρόνια επήγε να συναντήσει, δίχως φόβο μα με ήσυχη καρδιά και γαληνεμένη συνείδηση, τον θάνατο – τον φίλο του αυτόν που πάντοτε έβαζε στο λογαριασμό προτού κάμει πράξη τα όνειρα που είχε για τη ζωή.

Αυτές τις ημέρες, που όλα διαλύονται μέσα στην ύβρη και την ευτέλεια και γίνονται πολτός, ας μην τον καταφρονήσουμε, ας πούμε, όπως ο αγαπημένος του φίλος, ο Πατριάρχης Καλλίνικος: «Ημείς δεν σε εμέμφθημεν, αλλά σε ευχήθημεν και εθαυμάσαμεν τον ζήλον σου».

Ας ακούσουμε άλλη μία φορά τον Ιωάννη Πρίγκο να μιλάει σ' εμάς για το σήμερα:

Τώρα αφού εχάσαμεν εμείς το βασίλειο, όλοι έλαβαν καθρέφτη, και παράδειγμα έλαβαν, και γεφύρι εγίναμεν εμείς να βλέπουν αυτοί, και ανοίξαν τα μάτια τους, και έχουν έννοια μεγάλη και προσοχή, και όχι να κοιμούνται, αλλά άγρυπνοι, και βλέπουν καλά να κυβερνούνται, και φυλάττουν τους τόπους τους, και εμάς οι πρόγονοι μας ξέγνοιαστοι ήτον, και άφησαν και εχάθη το βασίλειο άδικα, και εσκλαβώθημεν. Κύριος ο Θεός να γένη έλεος σε εμάς και να μας ελευθερώσει, οπού διά τες αμαρτίες μας ίσως εχάσαμε το βασίλειο. Και εγώ λέγω: ΑΠΟ ΑΚΥΒΕΡΝΗΣΙΑ ΜΑΣ.